YUNON-RIM VA MARKAZIY OSIYO QADIMGI HARBIY SAN'ATI (QIYOSIY TAHLIL)

Hasanova Sarvara To‘xliboy qizi
Farg‘ona davlat universiteti, Tarix yo‘nalishi II bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yunon-Rim va Markaziy Osiyo qadimgi xalqlari harbiy san'atining qiyosiy tahlili amalga oshiriladi. Yunoniston va Rimning piyoda qo'shinga asoslangan intizomli jang tizimlari bilan Markaziy Osiyo ko'chmanchi xalqlarining otliq qo'shin va uzoqdan zarba berish strategiyasi o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar yoritiladi. Tadqiqotda geografik-xo'jalik omillarning harbiy taktika shakllanishiga ta'siri, shuningdek, ikki mintaqa harbiy an’analarining o'zaro ta'siri masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so zlar: falanga, legion, katafrakt, ko'chmanchi otliq kamonchilar, kompozit yoy, harbiy san'at, Baqtriya, Sug'diyona.

Qadimgi dunyo xalqlarining harbiy san'ati ular yashagan geografik muhit va xo'jalik yuritish tarziga bevosita bog'liq holda shakllangan. O'troq dehqonchilik va shaharsozlik madaniyatiga asoslangan Yunoniston va Rimda harbiy tashkilot intizomli piyoda qo'shin - falanga va legion tizimi ko'rinishida rivojlangan bo'lsa, Markaziy Osiyoning keng dasht va vohalarida yashagan xalqlarida otchilik va uzoqdan zarba berish strategiyasi ustuvor bo'lgan. Ushbu ikki harbiy an'ana o'rtasidagi tafovut nafaqat qurol-yarog' turlarida, balki jang taktikasi, qo'shin tuzilishi va strategik tafakkurda ham namoyon bo'ladi.

Qadimgi Yunonistonda harbiy tashkilotning asosini goplitlar - og'ir qurollangan piyoda jangchilar tashkil etgan. Ular dumaloq qalqon (aspis), uzun nayza (dori) va qisqa qilich bilan qurollangan bo'lib, zich saflangan falanga tuzilishida jang qilganlar. Bunday tuzilish jangchilar o'rtasida yuqori darajadagi hamjihatlik va intizomni talab qilar edi, chunki har bir jangchining qalqoni yonidagi safdoshini ham himoya qilar edi [1]. Miloddan avvalgi 490-yilda bo'lib o'tgan Marafon jangida afinaliklar aynan shu tuzilish tufayli sonjihatdan ustun fors qo'shiniga qarshi g'alaba qozonganlar. Makedoniya podshosi Filipp II va uning o'g'li Iskandar davrida falanga tizimi yanada takomillashtirilib, uzunligi olti metrgacha yetadigan sarissa nayzalari joriy etildi, bu esa piyoda qo'shinning zarba kuchini bir necha barobar

oshirdi.

Rim harbiy san'ati dastlab yunon falangasi ta'sirida shakllangan bo'lsa-da, keyinchalik mustaqil yo'nalishda rivojlandi. Miloddan avvalgi II asr oxirida Gay Mariy o'tkazgan islohotlar natijasida qo'shin kogorta tizimiga o'tkazildi, jangchilar esa davlat hisobidan qurollantirilgan kasbiy askarlarga aylandi. Rim legionerlari og'ir nayza -- pilum va qisqa sanchma-kesar qilich -- gladius bilan qurollangan bo'lib, mudofaada testudo ("toshbaqa") deb ataluvchi qalqonlar tizimidan foydalanganlar [2]. Bu tizim Rimga Yevropa va O'rta yer dengizi havzasining katta qismini bosib olish imkonini bergan.

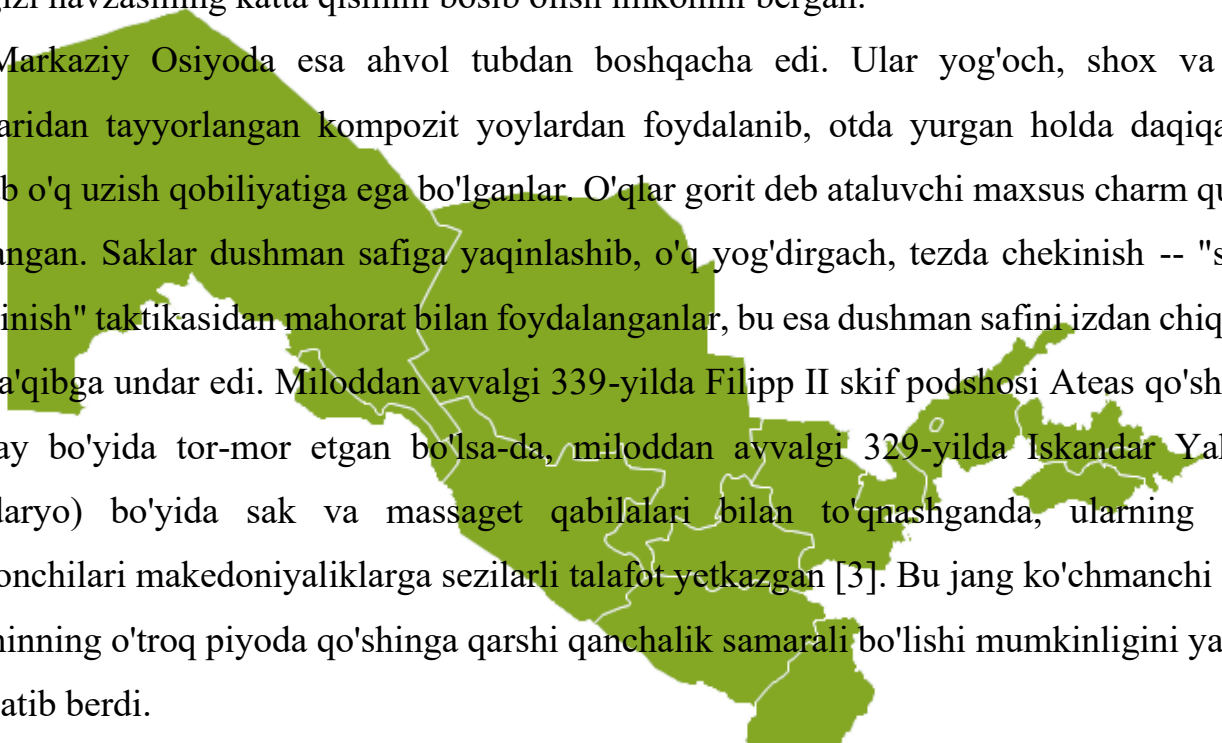

Markaziy Osiyoda esa ahvol tubdan boshqacha edi. Ular yog'och, shox va pay tolalaridan tayyorlangan kompozit yoylardan foydalanib, otda yurgan holda daqiqasiga o'nlab o'q uzish qobiliyatiga ega bo'lganlar. O'qlar gorit deb ataluvchi maxsus charm qutida saqlangan. Saklar dushman safiga yaqinlashib, o'q yog'dirgach, tezda chekinish -- "soxta chekinish" taktikasidan mahorat bilan foydalanganlar, bu esa dushman safini izdan chiqarib, uni ta'qibga undar edi. Miloddan avvalgi 339-yilda Filipp II skif podshosi Ateas qo'shinini Dunay bo'yida tor-mor etgan bo'lsa-da, miloddan avvalgi 329-yilda Iskandar Yaksart (Sirdaryo) bo'yida sak va massaget qabilalari bilan to'qnashganda, ularning otliq kamonchilari makedoniyaliklarga sezilarli talafot yetkazgan [3]. Bu jang ko'chmanchi otliq qo'shinning o'troq piyoda qo'shinga qarshi qanchalik samarali bo'lishi mumkinligini yaqqol ko'rsatib berdi.

Markaziy Osiyo harbiy an'analarining g'arbga ta'siri Parfiya podsholigi misolida yaqqol namoyon bo'ladi. Miloddan avvalgi 53-yilda Karra jangida Rim sarkardasi Marus Litsinius Krass boshchiligidagi kuchli legionlar Parfiya otliq kamonchilari tomonidan tor-mor etilgan. Parfiyaliklar egardan orqaga qarab o'q uzish -- "parfiyon otishi" usulidan mahorat bilan foydalanib, chekinayotganda ham dushmanga zarba berishni davom ettirganlar [4]. Bu mag'lubiyat Rim harbiy tarixidagi eng og'ir voqealardan biri sifatida qayd etilgan bo'lib, ko'chmanchi otliq strategiyaning intizomli piyoda qo'shinga qarshi kuchini isbotladi.

Markaziy Osiyoning o'zida, xususan, Baqtriya va Kushon podsholigi hududlarida esa og'ir qurollangan otliq qo'shin -- katafrakt tizimi rivojlangan. Katafraktlar o'zi ham, oti ham temir yoki charm tangachali zirh bilan qoplangan holda uzun nayza bilan qurollangan bo'lib,

dushman safini yorib o'tishga mo'ljallangan edi. Bu tizim keyinchalik Parfiya va Sosoniylar Eroni orqali Rim armiyasiga ham o'tgan [5]. Shunday qilib, Baqtriya hududi yengil otliq kamonchilik bilan og'ir qurollangan otliq qo'shin an'analarining tutashgan nuqtasiga aylangan.

Markaziy Osiyoning yana bir o'ziga xos jihati -- mudofaa san'atida namoyon bo'ladi. Rim o'zining qamal texnikasi -- taran, katapulta va qamal minoralari bilan mashhur bo'lsa, Sug'diyona hukmdorlari tog' yon bag'irlariga qurilgan mustahkam qal'a-qo'rg'onlar tizimiga tayanganlar. Bu qal'alar tabiiy relyefdan unumli foydalangan holda qurilib, uzoq muddatli qamalga bardosh bera olar edi.[6]. Bu misol Markaziy Osiyo xalqlarining nafaqat hujum, balki mudofaa san'atida ham o'ziga xos yondashuvga ega bo'lganini ko'rsatadi.

Ikki mintaqa harbiy san'atini qurol-yarog' nuqtai nazaridan solishtirsak, Yunon-Rim dunyosida yaqin jang quroli -- nayza va qisqa qilich, himoya vositasi sifatida esa og'ir qalqon va metall sovut ustuvor bo'lgan. Markaziy Osiyoda esa uzoqdan zarba beruvchi qurol -- kompozit yoy asosiy o'rin tutgan, himoya vositasi sifatida esa harakatchanlikni cheklamaydigan yengil tangachali zirh qo'llanilgan. Shu bilan birga, ikkala an'ana ham tarix davomida bir-biridan o'rganib borgan: Rim keyinchalik o'z tarkibida yordamchi otliq qismlar (auxilia) tashkil etgan bo'lsa, Markaziy Osiyo xalqlari ham Yunon-Baqtriya podsholigi davrida ellinistik qurollanish unsurlarini o'zlashtirgan.

Yunon-Rim va Markaziy Osiyo qadimgi harbiy san'atining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, ikkala mintaqaning harbiy tizimi ham o'zi yashagan geografik va xo'jalik sharoitlariga chuqur moslashgan holda shakllangan. Karra va Yaksart janglari misolida ko'rinib turibdiki, ikki tizimning o'zaro to'qnashuvi ko'pincha ko'chmanchi strategiyaning ustunligini namoyish etgan, biroq uzoq istiqbolda ikkala an'ana ham bir-biridan o'zaro ta'sirlanib, boyib borgan.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati:

1. Connolly, Peter. Greece and Rome at War. -- London: Greenhill Books, 1998.

2. Goldsworthy, Adrian. The Roman Army at War, 100 BC -- AD 200. -- Oxford: Clarendon Press, 1996.

3. Sekunda, Nicholas; McBride, Angus. The Ancient Greeks. -- Oxford: Osprey

Publishing, 1986.

4. Nikonorov, Valerii P. The Armies of Bactria 700 BC -- 450 AD. -- Stockport: Montvert Publications, 1997.

5. Litvinsky B.A. Kushanskoe tsarstvo: voennoe delo i vooruzhenie. -- Moskva: Nauka, 1968.

6. Sagdullayev A., Aminov B., Mavlonov O'., Norqulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. I-qism. -- Toshkent: "Akademiya", 2000.

